

Аналіз нормативної бази елементарної освіти та визначення міри громадсько-приватної та державної ініціативи у створенні мережі елементарних шкіл у Великій Британії (друга третина ХІХ ст.)

Олена Мокроменко

На сучасному етапі розвитку української держави визначено пріоритет глибокого і системного вивчення національного концепту освіти на засадах єдності і взаємопроникнення культурних традицій і педагогічного досвіду науковців різних країн світу. Вхідження України у Болонський процес вимагає ретельного аналізу і глибокого осмислення культурно-історичної спадщини європейських країн, ефективної освітньої інтеграції національної системи освіти України в європейській освітній простір.

Урізноманітнення освітніх послуг, демократизація управління освітою, посилення гуманітарного аспекту у змісті загальноосвітньої підготовки учнівської молоді, ліквідація монополії держави на освіту об'єктивно зумовлює потребу наукового узагальнення історичного досвіду проведення освітніх реформ у Великій Британії у ХІХ ст.

Ретельне вивчення наукових джерел (монографій, статей у етапичних виданнях, дисертацій та ін.) свідчить про те, що досягнення у галузі британської освіти в історичному аспекті привертали увагу багатьох науковців.

Соціальний характер утворення елементарних шкіл у Великій Британії розкрито у працях С. Сміт, Дж. Кей, Ф. Бедаріда. У ході дослідження авторами

детально аналізується вплив соціальних реформ ХІХ — ХХ ст. на британські родини різних верств населення, що привели до зміни їх традиційних рис, а відповідно й шляхів виховання дітей, піднесення ролі елементарної освіти в суспільстві.

Питання історії освіти Великої Британії висвітлено у публікаціях британських і західноєвропейських учених Дж. Адамсон, Г. Белфор, Е. Куберлі, Г. Бернард, М. Боултвуд, С. Кертіс, Дж. Іннес.

Окремі факти організації елементарної освіти періоду, що досліджується, описували у наукових статтях науковці, зокрема: Дж. Гріноу, Г. Бартлі, Дж. Херт, П. Хорн, Д. Вардл, Дж. Мерфі, Дж. Лавсан, Г. Сілвер. Працям цих учених притаманний лаконізм, зосередження уваги на питаннях розширення мережі і фінансування закладів елементарної освіти.

Методи і засоби елементарної освіти у Великій Британії конкретизовано певним чином у працях учених: І. Гамель, який аналізував особливості методичного забезпечення белл-ланкастерських шкіл; Д. Оуен, Р. Оуен, Г. Маккаб та інших, які характеризували методи навчання у н'ю-ленаркській школі. Узагальнення досвіду діяльності цієї школи присвячено публікації світових науковців. Автори вказували на пріоритети в розробці методичного забезпечення елементарної

освіти: 1) підтримка розумового розвитку дитини; 2) підвищення мовної та числової грамотності на початковому періоді навчання; 3) нові відношення між владою та вчителями. Законодавчу базу освітніх закладів аналізував А. Ліч. У контексті питань історії права і культури Великої Британії ХІХ ст., проблеми діяльності педагогів-реформаторів елементарної школи проаналізовано у публікаціях таких учених: Дж. Макколей Тревельян, Дж. Маккі, Дж. Девіс.

Мета статті — визначити і проаналізувати нормативну базу елементарної освіти, міру громадсько-приватної та державної ініціативи у створенні мережі елементарних шкіл у Великій Британії у другій третині ХІХ ст.

У результаті проведеного аналізу встановлено, що до нормативної бази елементарної освіти другого етапу вивчаємого періоду увійшли групи документів:

- фабричні й законодавчі акти британського уряду;
- протоколи діяльності Комітету з питань освіти, звіти про інспектування елементарних шкіл;
- звіт першої королівської комісії, який містив результати дослідження стану елементарної освіти в Уельсі.

Аналіз нормативних документів свідчить про те, що законодавча база системи освіти у другій третині ХІХ ст. поповнювалася фабричними законодавчими актами (1844 р., 1850 р.) британського уряду, які фактично заборонили працю дітей до 9 років на всіх підприємствах країни [1, с. 301; 6, с. 38].

Г еред прогресивних тенденцій у справі розвитку елементарної освіти у другій третині ХІХ ст. у дослідженні виокремлено: створення британським урядом для власників сприятливих умов передання земель під заснування шкіл законодавчим актом 1841 р., виділення суми у 10 тис. фунтів стерлінгів на заснування коледжів для підготовки вчителів згідно з законодавчим актом 1835 р. (Комітет доручив організацію педагогічних коледжів народоосвітнім громадам, і

у 1846 р. таких коледжів було засновано вже 9); збільшення суми державних дотацій у 20 раз з 1839 по 1859 р. [2, с. 15].

В ході наукового пошуку з'ясовано, що вагомим внеском у формування законодавчої бази елементарної освіти Великої Британії у другій третині ХІХ ст. порівняно з першою третиною правомірно уважати заснування 10 квітня 1839 р. Комітету з питань освіти при Таємній Раді як вищого органу, який мав свої повноваження. Головною функцією Комітету було: визначення обсягів та відповідальність за розумні витрати урядових коштів, виділених на розвиток елементарних шкіл. Зазначимо, що діяльність Комітету спрямовувалася на організацію інспектування шкіл двічі на рік (протоколом від 10 серпня 1840 р.), яким уряд уже виділив кошти; вивчення статей витрат коштів, наданих для відкриття нових елементарних шкіл; вивчення та оцінку стану елементарної освіти в різних частинах країни. Відомо, що в 1840 р. Комітет запропонував виділення державних коштів для будівництва шкільних приміщень за розробленими проектами, забезпечення шкіл необхідними меблями та навчальним обладнанням [2, с. 33; 3, с. 997; 4, с. 103].

Як бачимо, такі заходи сприяли посиленню контролю над фінансуванням і витратами коштів на розвиток закладів елементарної освіти, що є однією з важливих умов розвитку освітньої галузі. Приклад британського уряду у досліджуваній період може бути аргументом доцільності таких заходів.

Варто відмітити, що поступово коло повноважень Комітету розширювалося від звичайного моніторингу державних коштів на освітню галузь до інспектування шкіл та впровадження системи дотацій для матеріального забезпечення, підготовки освітянських кадрів і забезпечення шкіл дипломованими учителями і був реорганізований британським урядом у Відомство у справах освіти, до складу якого входили віце-президент та чотири радники згідно з законодавчим актом 1856 р. [2, с. 41].

З приватної ініціативи У. Уільямса, радикального члена палати громад у 1846 р. була створена перша королівська комісія, яка займалася вивченням стану шкільної справи в Уельсі. Уряд визначив мету роботи цієї комісії: перевірка і пропозиція засобів, які доступні народу для отримання знань з англійської мови як державної. Результати діяльності комісії були надруковані в звіті 1847 р. і містили факти щодо доступності недільних шкіл (національних шкіл Уельсу) в усіх графствах цієї частини країни, кількості відвідувачів порівняно з белл-ланкастерськими школами англіканської церкви, визначення недоліків в елементарній освіті, яку надавали педагоги недільних шкіл. Серед яких істотними відзначали низький рівень володіння англійською, ліквідація неписьменності переважно з національної мови Уельсу людей різного віку, незначний досвід організації навчання англійською мовою уельсців у белл-ланкастерських школах [2, с. 390].

Певні корективи мали місце і в формах та методах елементарної освіти. Зокрема, протоколом від 18 грудня 1847 р. Комітетом було розроблено переліки рекомендованих книг, мап, діаграм для елементарного навчання, що було новацією у зазначений час. Держава навіть виділяла кошти на їх придбання за умови, якщо 2/3 вартості компенсували приватні пожертви [4, с. 15].

Вивчення матеріалів з означеної проблеми засвідчило, що білль 1853 р. лорда Дж. Рассела вміщував розробку законодавчої та адміністративної реформи елементарної освіти. Він частково був реалізований шляхом заснуванням адміністративної бази дотацій для сільських регіонів. Ця система дотацій була схвалена Комітетом і поширилася на міські регіони з 1856 р. Уряд виділяв дотації елементарним школам, де працювали дипломовані вчителі за фахом. Мета уведення дотаційної системи — стимулювання забезпечення навчальних закладів дипломованими учителями. Здобутками дотаційної системи є підвищення заробіт-

ної платні дипломованим учителям в інспектованих школах; виділення королівських стипендій для заохочення учителів-практикантів до навчання у педагогічних коледжах та систематичного підвищення кваліфікації (за протоколом від 26 липня 1858 р.); збільшення чисельності дипломованих учителів (з 1849 по 1859 р. — у десять разів), учителів-практикантів, що були проєктами інспекторами (відповідно — у п'ять разів), та появи нової категорії — асистентів учителів, учнів у віці 13 років (згідно з запровадженням нової системи підготовки вчителів через практиканство протоколами від 25 серпня та 21 грудня 1846 р. за ініціативи секретаря Комітету Дж. Кея, реформатора, обізнаного із зразковим на той час народним шкільництвом Пруссії, Голландії і Швейцарії) [2, с. 25; 6, с. 444, 628].

У другій третині XIX ст. зросла чисельність британських і національних шкіл народноосвітніх громад по всій країні. Зазначимо, що всі благодійні школи англіканської церкви на території Великої Британії реорганізовані англіканською церквою в національні школи в умовах моніторної системи навчання. Саме з метою зміцнення панівної англіканської церкви своїх позицій у суспільстві на всій території Великої Британії, завдяки державній підтримці (фінансової допомоги і інспектування Комітетом), виділенню представниками цієї церкви значних сум на розвиток шкільництва набули масовості в першу чергу національні школи (за методикою навчання Е. Белла) [7, с. 250; 8, с. 180]. У ході дослідження віднайдено приклади для підтвердження цієї тези. Зокрема, в Уельсі британських шкіл у 1843 р. налічувалося 28, у 1850-і роки — 79, на 1870 р. — 300 шкіл. Національних шкіл у 1843 р. налічувалося 146, у 1850-і роки — 231, у 1870 р. — 1000 [5, с. 389].

У ході дослідження з'ясовано, що не отримували державної фінансової допомоги і не підлягали інспектуванню Комітетом у справах освіти недільні школи (національні школи Уельсу), дамські школи, благодійні школи при церковних

парафіях нонконформістських течій [2, с. 400; 4, с. 120].

Крім того, у цей час з ініціативи і при підтримці благодійної громади пресвітеріанської церкви набули поширення нові типи шкіл: асамблейські, що поширювалися в гірських районах, та сесійні школи, які відкривалися в містах з розвиненим самоврядуванням (ці школи відомі в історії Шотландії під назвою бургських) [3, с. 362; 9, с. 338]. Благодійні громади (громада Вільної Церкви Шотландії, громада римокатолицької церкви, єврейська громада, громада шкіл для сиріт, ірландська громада римокатолицької церкви) ініціювали відкриття й фінансову підтримку своїм школам [10, с. 79; 11, с. 23; 8].

Порівняно з першою третинною XIX ст. мета елементарної освіти у другій третині доповнювалася початками професійного навчання. За ініціативи Комітету в меті елементарної освіти було визначено обов'язкове початкове освоєння ремесел залежно від специфіки розвитку промислово-виробничої сфери регіону.

Установлено, що зміст і методи елементарної освіти продовжували визначатися приватною ініціативою просвітників і були спрямовані на забезпечення початкового професійного навчання.

На підставі узагальнення звітів про інспектування елементарних шкіл з'ясовано, що у другій третині XIX ст. елементарні школи надавали практично спрямовану елементарну освіту. У національних, британських школах багато уваги приділяли читанню й тлумаченню релігійних текстів. Письмо й арифметика становили групу найуживаніших дисциплін. Багато уваги приділяли формуванню виробничих навичок, які б забезпечували молодій людині можливість самостійно заробляти на їжу, одяг, житло. У благодійних, недільних, почасти в школах для сиріт у змісті елементарної освіти віддавали перевагу церковному співу, заучуванню молитов [11, с.45; 12, с. 93]. Однією з цілей релігійного виховання були добропорядність, так само як і благодійність. Благодійні вчинки будь-якого рівня

стали ефективним засобом формування постконвенціональної моралі, без якої неможлива етика відповідальності [13].

У дослідженні позитивними надбаннями другої третини XIX ст. визнано: поширення моніторної системи елементарного навчання; виділення сталої кількості годин на основні уроки читання, письма, арифметики; уведення до групи дисциплін, що забезпечували початкове професійне навчання, вивчення сучасних іноземних мов. Таким чином, елементарна освіта у другій третині XIX ст. набувала відносно завершених рис, була послідовною і логічною щодо визначення цілей (релігійного виховання, початкового професійного навчання і формування мовленнєвої грамотності) та способів їх реалізації.

Зазначене дозволяє дійти висновку, що постановка шкільної справи у другій третині XIX ст. у процесі розвитку елементарної освіти у Великій Британії також мала характер громадсько-приватної ініціативи та благодійності, яка виступала однією з цілей релігійного виховання епохи. Варто вказати, що розвиток елементарної освіти у Великій Британії відбувався під впливом загальних суспільно-економічних, культурних та політичних змін у країні. Доведено активізування державної ініціативи у фінансуванні й спробі масового заснування закладів елементарної освіти.

Докладного розгляду потребує питання систематизації і узгодження діяльності закладів елементарної освіти відповідно до вимог промислово-виробничої галузі у Великій Британії в останню третину XIX століття.

Література

1. *Ward H.* The educational systems of England and Wales and its recent history. Cambridge : CUP, 1935. 265 p.
2. *Bartley G.* The Schools for the people, containing the history, development and present working of each description of

English school for the industrial and poorer classes. London : Daldy, 1871. 582 p.

3. *Collins Encyclopedia of Scotland* / [edited by Keay J., Keay J.]. London : Harper Collins Publishers, 1991. 450 p.

4. *Adamson J. W.* English Education 1789 — 1902. Cambridge, 1930. 220 p.

5. *Davies J.* A History of Wales. London : Penguin Books, 1993. 500 p.

6. *Gardiner J., Wenborn N.* The History today companion to British history. London : Collins & Brown, 1995. 839 p.

7. *Horn P.* Education in Rural England 1800 — 1914. London, 1978. 368 p.

8. *Murphy J.* Church, State and Schools in Britain 1800 — 1970. London, 1971. 242 p.

9. *Mackie J. D.* A History of Scotland. London : Penguin Books, 1991. 414 p.

10. *Leach A. F.* Some results of research in the history of Education in England with suggestions for its continuance and extension. London published for the British Academy, 48 p.

11. *Murphy J.* Church, State and Schools in Britain 1800 — 1970. London, 1971. 242 p.

12. *The New Universal Library.* Vol. V. London : Corporation Limited, 1927. 2000 p.

13. *Ward H.* The educational systems of England and Wales and its recent history. Cambridge : CUP, 1935. 265 p.

12.05.2023

Відомості про автора:

Мокроменко Олена Володимирівна — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри мовної підготовки; заступник директора з НВР, Харківська загальноосвітня школа I–III ступенів № 100 ім. А.С. Макаренка Харківської міської ради; Харків, Україна; email: olenavmokromenko@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0824-3245>